Het Goudleerhuis te Vreeland

In de 17e en gedeeltelijk ook nog in de 18e eeuw behoorde het goudleer in Nederland tot één van de belangrijkste wandbekledingsmaterialen. Goudleer is gelooid leer, bij voorkeur kalfsleer, beplakt met zeer dunne plaatjes bladzilver. Het zilver werd verguld door het te bestrijken met een geelbruine vernislaag, waardoor het leer een gouden uiterlijk verkreeg. Vaak werd met behulp van een drukplaat of pers een reliëf in het leer gedrukt. De zo ontstane voorstelling werd dan meestal in- of overgeschilderd. Het materiaal stamde oorspronkelijk uit Noord-Afrika; via Spanje en Italië kwam men vanaf de 16e eeuw ook in Nederland hiermee in aanraking. Het was door het arbeidsintensieve fabricageproces een uiterst duur materiaal, en door de luxe uitstraling ervan zeer geliefd bij vorsten en de rijke burgerij. Goudleer was dan ook niet alleen te vinden in koninklijke paleizen, maar ook in woonhuizen van gezeten burgers en in openbare vertrekken zoals raadskamers van stadhuizen. Overigens werd goudleer niet uitsluitend als wandbekleding toegepast; het werd ook gebruikt voor de stoffering van stoelen en koffers, voor kamerschermen en tafelkleden. In de loop van de 18e eeuw verdween -mede door de economische teruggang- de grootschalige productie van goudleer naar de achtergrond. De geschiedenis van het Nederlandse goudleer is beschreven in de Catalogus bij de tentoonstelling 'Goudleer-Kinkarawa' uit 1989. [1]) In dit boek laat E.F. Koldeweij zien dat er in de 17e eeuw in Vreeland een goudleermakerij heeft bestaan, in 1634 gesticht door Hans Le Maire en opgeheven rond 1678. Tot voor kort localiseerde men het goudleerbedrijfje in een pand aan de huidige Vossenlaan 5. Nader onderzoek heeft echter uitgewezen dat de goudleermakerij niet hier maar in een ander, nabij gelegen pand gehuisvest was. Reden genoeg om hier nog eens nader in te gaan op de geschiedenis van de Goudleermakerij ofwel het Goudleerhuis te Vreeland.

'Een geheel nyeuwe inventie'

Hans Le Maire was één van de eerste goudleermakers in de Noordelijke Nederlanden. Geboren in 1586 in Aken als zoon van gevluchte Zuid-Nederlandse ouders, trok hij op twintigjarige leeftijd naar Den Haag. Hier vestigde hij zich als borduurwerker, het beroep dat zijn vader en zijn broer Thomas eveneens uitoefenden. Toch was hij ook met andere zaken bezig, getuige het octrooi dat hij aanvroeg in 1613, om leer en textiel met 'een geheel nyeuwe inventie' te bewerken, om zodoende behang met een gouden of zilveren uiterlijk te verkrijgen. [2]) Blijkbaar maakte hij toen al naam met zijn goudleerproductie, want de stad Amsterdam bood hem zeer gunstige vestigingsvoorwaarden; hij kreeg voor zes jaar de vrije beschikking over één van de Bolwerken, met het daarop staande huis en bovendien een vestigingspremie in de vorm van een renteloze lening van 2000 gulden. [3]) Hier zette hij zijn fabriek voort en leverde een dermate goede kwaliteit goudleer dat hij ook vanuit het buitenland opdrachten ontving. [4])

Geldschieters

Getuige de vele archiefstukken die schuldbekentenissen van Le Maire bevatten, moest hij veel geld lenen om in zijn bedrijf te investeren. Eén van zijn geldschieters was Willem Kick, broer van Catharina Kick, met wie Le Maire in 1621 getrouwd was. Aan het einde van dat jaar bedroegen zijn uitstaande schulden 21.335 gulden. Omgerekend naar de huidige waarde zou dit ruim twee miljoen gulden zijn! Deze schulden waren deels te wijten aan het feit dat zijn klanten vaak laat betaalden, terwijl hij al wel de hoge kosten van de inkoop en het fabricageproces had moeten maken. Toch bleef de productie van Le Maires goudleerfabriek stijgen; dit blijkt onder andere uit de contracten betreffende de afname van kalfshuiden en het daarvoor benodigde bladzilver. [5]) In 1630 breidde hij zijn fabriek op het Bolwerk uit en in 1634 besloot hij een tweede goudleermakerij te openen, en wel in Vreeland, vlakbij Amsterdam en gelegen aan het water. Dit was noodzakelijk voor de aan- en afvoer van de goederen en voor het looien en behandelen van het leer.

De plek van het Goudleerhuis

De geschiedenis van de goudleermakerij in Vreeland begon op 6 juli 1634 (huidige datering), toen de 47-jarige goudleermaker Hans Le Maire ten overstaan van schout en schepenen van Vreeland "een seeckere huysinge, erffve, henptuin ende boomgaert leggende binnen Vrelant" kocht van de erven van de weduwe van Aert Aertsen van Dorssen. [6] In de transport-akte wordt als ligging vermeld: "streckende van de halve steech (=huidige Klapstraat) ofte straet oostwaerts aan tot die achteren dijksloot toe". De achterste dijk was de westdijk van een stuk afgedamde Vecht (zie afb.1). De afgedamde Vecht staat op oude kaarten aangegeven als het Brouwersgat. Aert Aertsen van Dorssen, van wiens erven Hans Le Maire het huis met toebehoren gekocht had, was brouwer geweest. De naam Brouwersgat werd later ingekort tot Gadt, een naam die oude Vreelanders nog geven aan dit water bij het Plantagehuis. De dijksloot werd gedeeltelijk gedempt bij de verlenging van de Bergseweg naar de Lindengracht. De dijk zelf bestaat nog: het is het huidige Jubileumlaantje. Tot nu toe werd aangenomen dat het hier ging om het huidige pand Vossenlaan 5. Het huis dat Le Maire in 1634 aankocht, is echter zonder twijfel het huidige pand Klapstraat 12. Dit blijkt ook duidelijk uit de belendingen welke in de opéénvolgende transportakten van het goudleerhuis worden genoemd.

Situatietekening van de goudleermakerij te Vreeland met omliggende percelen (kadastraal minuutplan gemeente Vreeland 1832, sectie A).

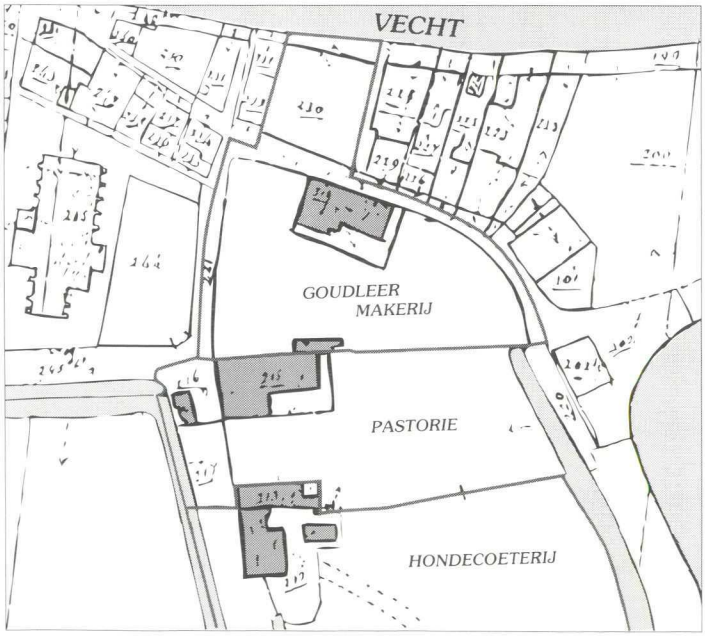

Na de dood van Le Maire

In 1641 overleed Le Maire en op 13 maart van dat jaar werd hij begraven in de Zuiderkerk te Amsterdam. Zijn weduwe zette zijn bedrijven met succes voort. Zij loste in de loop der jaren een aantal schulden van haar man af, maar moest desondanks in 1649 bij de armmeesters in Vreeland een bedrag van 500 gulden lenen. Als onderpand hiervoor gaf zij "haere drie huysinghe, erven en boomgaerde daer aen ende over gelegen alhier binnen Vreelant". Hiermee werden bedoeld het woonhuis, het werkhuis en de looierij. Op 29 juli 1674 machtigde zij dominee Dominicus Gabriël van de Wetering om deze bezittingen over te dragen aan Daniël Kick, de voogd van haar nog minderjarige kleinzoon Johannes Le Maire. Dit was een teken dat zij zich terugtrok uit de goudleermakerij. Zij was ziek en overleed rond 1676. Johannes overleed eind 1678, en zijn "hofstede, huys en werkhuys, boomgaert en thuyn (...) genaemt de Goutleermakerij" te Vreeland werden voor 1351 gulden verkocht aan Jacobus Moock. [7]

'Hondecoeterij'

Moock verkocht de bezittingen "vanouts genaemt de goutleermakerije" op 24 september 1686 aan Daniël Hondecoeter en Gerard Sittert. Na twaalf jaar verkocht Sittert zijn aandeel aan Melchior Hondecoeter, mogelijk een zoon van Daniël. De familie Hondecoeter had veel bezittingen in Vreeland, onder andere een boerenhuis ten oosten van de pastorie, dat vroeger wel de 'Hondecoeterij' werd genoemd (zie afb.1). Melchior's weduwe verkocht het pand in 1705 aan Theunis Jansz. Visscher en Cornelis Corssen Schol, die Visscher overigens binnen een jaar uitkocht. Schol was schepen van het gerecht van Vreeland en bezat eveneens veel land en huizen in het dorp. Na het overlijden van Schol en zijn vrouw, verkochten de voogden van hun onmondig kind in 1737 het pand aan Pieter de Keen, in de akte beschreven als: "seekeren huysinge en boomgaarden, pakhuis en schuur vanouds genaamd de Goudleermakereij beneffens de agterste dijk staande en gelegen binnen de steede Vreeland met alle

Het huis Klapstraat 12 te Vreeland.
Dit huis was vroeger het hoofddeel van de goudleermakerij van Hans le Maire.
Foto: W.F. Kuijper te Loenen.

hetgeene daar inne op aard en nagelvast is, sijnde alle vrije allodiaal goed, streckende zuidtwaerts halverwegh en westwaerts Warnaar Schuurman, noordwaerts de riviere de Vegt, genaamd het Gadt en oostwaerts de pastorije van de steede Vreeland, alles voor en omme de somma van darthien hondert guldens". [8]) Na twee jaar al verkocht De Keen het geheel weer voor 1500 gulden aan Johan Reaal, vrijheer van Vreeland. Na diens overlijden in 1741 ging het huis over op zijn zuster Sophia Maria, die getrouwd was met Daniël Hooft. Deze familie hield het pand in eigendom tot het overlijden in 1803 van hun kleinzoon Daniël Hooft Gzn. De waarde van het geheel was inmiddels gedaald tot 1000 gulden. [9])

Het huis 'Wel te Vreden'

Tot 1803 werd het huis in de akten meestal 'Goudleermaekerije' genoemd; soms echter ook 'Goudleerhuis'. Nadien heette het huis 'Zorgvrij'; vanaf circa 1813 tot ongeveer 1914 gevolgd door de naam 'Wel te Vreden'. Na die tijd is het -althans in de notariële akten- naamloos gebleven. Inmiddels was het huis in het bezit gekomen van de joodse familie Samuel Lopez Salzedo, commissionairs te Amsterdam, die het in 1813 weer verkocht aan Moses da Costa Gomez de la Penha (destijds ook eigenaar van 'Brugzicht'). De la Penha bezat het pand slechts vijf jaar, want in 1818 kocht de rentenier Dirk van Oorschot jr. te Vreeland, het huis voor 1985 gulden. Zijn weduwe liet het geheel veilen in 1844; de koper was Ferdinand Rendorp, lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland, die er 2650 gulden voor betaalde. [10]) Rendorp bezat ook 'Vrederust'. Hij verkocht in 1855 aan Gerrit Hooft: "de heerenhuizing genaamd Wel te Vreden, met den daarbij behoorenden tuin en moesgrond (...), staande en gelegen te Vreeland, aan de zuidzijde van het perceel genaamd Vrederust, strekkende voor uit de halve Klapstraat oostwaarts tot den heer Hooft van Vreeland ter halver sloot aan de zuidzijde afgescheiden met eene gedeeltelijk houten schutting, welke door dit perceel moet worden onderhouden, terwijl de weg langs de kerkhof tot op de breedte van een el uit de schutting gemeten tot dit perceel behoort, voorts aan de noordzijde over de sloot met een strook grond waarop vijf iepenbomen staan, tot aan het wandelpad van den heer Hooft van Vreeland. Het voorstuk aan den Vecht, strekt uit de halve straat tot in de rivier, belend ten zuiden Theunis Bakker met een gemeenschappelijke glint (heining) en ten noorden eenen gemeenschappelijken uitgang naar den Vecht". De prijs van het geheel was gestegen tot 2900 gulden, mede doordat het perceel was vergroot door toevoeging van de pastorietuin (zie afb.1)

Kruidenierswinkel

Daarna volgde een heel aantal eigenaren of huurders, van brievengaarder tot graanhandelaar, van kruidenier tot koopman. [11]) Na 1900 werd het perceel verkaveld. Er werd een pakhuis gebouwd (nu Klapstraat 9) en een gastenhuis gekoppeld met het huis Klapstraat 13. Een deel van de achtertuin met schuren werd in 1923 verkocht onder voorwaarde dat er nooit een kruidenierswinkel gevestigd mocht worden. De verkoper heeft gelukkig niet hoeven meemaken dat er slechts zes jaar later een winkel-woonhuis werd gebouwd waar een handel in gedestilleerde dranken werd geopend, gevolgd door een kruidenierswinkel en een winkel in huishoudelijke artikelen. Thans is in dit pand (nu: Kerkplein 9) een kapsalon gevestigd. Al 318 jaar functioneert het huis niet meer als goudleermakerij, maar ongetwijfeld bevindt zich ook nu nog ergens op de wereld goudleer dat in het huidige pand Klapstraat 12 (afb.2) in Vreeland vervaardigd is!

J.Boerstra
J.Jonker-Duynstee

NOTEN:

1. Goudleer Kinkarakawa, onder redactie van F.T. Scholten, Zwolle 1989
   Veel gegevens voor dit artikel zijn ontleend aan de bijdrage van F.E. Koldeweij, De goudleermakerij van Hans Le Maire. In: Goudleer Kinkarakawa, p.34-51. Ook zijn wij Koldeweij zeer erkentelijk voor de door hem verstrekte informatie
2. Bij Koldeweij, p.49 noot 6
3. Ibidem, noot 10, 11, 13
4. O.a. van koning Christiaan IV van Denemarken
5. Koldeweij, p.49-51, noot 15, 33, 52
6. RAU, Archief Heerlijkheid Vreeland, nr.110.
   Toevoeging van de redactie: de akte is nog gedateerd volgens de oude kalender (oude stijl), en wel op 26 juni 1634. Vertaald naar de nieuwe kalender, zoals wij die nu nog gebruiken, wordt dit 6 juli 1634. Om het verschil van 11 minuten en 14 seconden tussen het zonnejaar en de Juliaanse kalender van 365 dagen en 6 uur weg te werken, werd op initiatief van paus Gregorius XIII besloten de tien dagen na 4 okt. 1582 te laten vervallen. De volgende dag zou dan 15 okt. zijn. De eeuwjaren die niet door 400 deelbaar zijn, zouden voortaan geen schrikkeljaar meer zijn. Holland voerde de kalenderverbetering in per 1 januari 1582. Utrecht verliet de oude stijl pas in 1700; op 30 november volgde 12 december. Voor de omrekening naar onze datering (dus nieuwe stijl) moet men tot eind februari 1700, 10 dagen bij de opgegeven datum optellen. Overigens zijn hier ook mooie tabelletjes voor, zie: G.H. Grotefeld, Taschenbuch der Zeitrechnung. Hannover 1982, p. 25
7. Koldeweij, p. 48, zie ook p. 51, noot 124
8. RAU, Dorpsgerecht Vreeland, nr 2105. De vondst van deze akte was de aanleiding tot een diepgaander onderzoek.
9. Idem, nr. 2106
10. Dienst Kadaster Utrecht, openbare registers deel 162 no. 22 (OR-22)
11. Het nog niet afgeronde onderzoek leverde ruim 35 eigenaars van het huis op. Soms werd het door hen bewoond, maar veelal verhuurd. Thans is het huis opgedeeld in twee panden: Klapstraat 12 en Kerkplein 8A, bewoond door de eigenaars.